

o kojoj govori Illouz, koja danas ugrožava spontanost i predanost, a time i ljubav. Nije bilo ni stalne psihologizacije, u kojoj čovjek neprestance dubi nad sobom i drugima, a koja također guši ljubav. Nije bilo ni očaja u prekidu ljubavi, jer je čovjek bio duboko ukorijenjen u Bogu, usprkos raspadu ljudske ljubavi. Čuvala se spasonosna nejednakost muškarca i žene koja je omogućavala igru ljubavi i erotike, o kojoj govori naša autorica. Nije se sve tumačilo pitanjem moći, nije sve racionaliziralo, jer se Bog ne može racionalizirati. Nije se болоvalo od ideala autentičnosti, bilo je važnije biti karakter (svet), vrjednovala se bol, patnja koja se nije shvaćala kao uništenje, nego kao oplemenjivanje osobnosti. Mogli bismo još nabrajati važnost religije za shvaćanje ljubavi i muško-ženskih odnosa, ali se dostatno uviđa koliko je religija snažno oblikovala i koliko bi i danas, ako uzmemo ozbiljno teze Eve Illouz, trebala oblikovati ljubav i muško-ženske odnose.

Dakako moderni čovjek sve je to s užitkom odbacio, nazivajući to pukom tradicijom koja pripada prošlosti. Vlastito je doba pak nekritički shvatio kao doba velikih sloboda u ljubavi, sloboda u izboru partnera, slobode žene od muškaraca, sloboda u svemu. A Illouz nam pokazuje da su te »slobode« stvorile nove, ako ne još i veće poteškoće u ljubavi. Štoviše, ugrozile su samu ljubav. Na koncu se pitamo kako onda danas živjeti ljubav, ako uzmemo u obzir vrlo sumorne zaključke naše autorice. Eva Illouz mišljenja je kako bi se rješenje sastojalo u ponovnom povratku ljubavi i muško-ženskih odnosa u kontekst

etike, u razvoju modela emocionalne muškosti onkraj seksualnoga kapitala (str. 440.-441) Illouz nam zapravo sugerira da otkrijemo sve najbolje od tzv. tradicijskih društava glede ljubavi i muško-ženskih odnosa. Mi bismo rekli, potrebno je ponovno otkriti danas tako podcijenjeno i ismijavano religijsko, kršćansko poimanje odnosa muškarca i žene te ljubavi kao takve, gotovo svega onoga što nam je Illouz dočarala analizom tradicijskoga društva prijašnjih vremena.

Nadam se da će ova knjiga uskoro biti prevedena i na hrvatski kako bi pridonijela boljoj raspravi o onomu što pokreće »i nebo i zvijezde« (Dante), a to je ljubav, Božja ljubav.

Ivica Raguz

Lothar Lies

Temeljni tečaj ekumenske teologije. Od raskola do pomirenja. Modeli crkvenoga jedinstva

– KS, Zagreb, 2011., 198 str.

Lothar Lies, bivši profesor dogmatske i ekumenske teologije na Katoličkom fakultetu Sveučilišta u Innsbrucku, autor je brojnih publikacija, od kojih je na hrvatski jezik prevedena i objavljena knjiga *Temeljni tečaj ekumenske teologije* u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Djelo je, pod izvornim naslovom *Grundkurs Ökumenische Theologie. Von der Spaltung zur Versöhnung. Modelle kirchlicher Einheit*, objavljeno 2005. godine u Beču, a prijevod na hrvatski objavljen je

u rujnu 2011. godine u Zagrebu. Knjiga, između ostaloga, donosi i popis korištene bibliografije, a podijeljena je u pet cjelina:

1. Stvarnost crkvenih podjela;
2. Ekumenska nastojanja izvan Katoličke crkve;
3. Katolički doprinos ekumenizmu;
4. Neka bilateralna i multilateralna područja rasprave;
5. Ekumenska teologija: činjenice, ciljevi i načela.

U prvomu dijelu knjige (str. 7.-35.), autor iznosi temeljne činjenice zbog kojih je došlo do raskola i podjela u ranoj Crkvi. U tom kontekstu progovara o starim istočnim Crkvama koje dijeli, s obzirom na liturgiju, na dvije obitelji: 1) obitelj istočno-sirijske liturgije (Istočna sirijska crkva, Istočno-sirijske indijske crkve) i 2) obitelj zapadno-sirijske liturgije (Zapadna sirijska crkva, Indijske crkve ovisne o zapadnoj Siriji, Armenska apostolska ortodoksna crkva, Koptski ortodoksni aleksandrijski patrijarhat, Etiopska ortodoksna crkva) te o pravoslavnim crkvama (Carigradski ekumenski patrijarhat; te Aleksandrijski, Antiohijski, Jeruzalemski, Moskovski, Srpski, Rumunjski i Bugarski patrijarhat; Gruzijski katolik; potom Ciparska, Grčka, Poljska, Finska i Albanska crkva; Crva Češke i Slovačke; Crkve sa spornom jurisdikcijom) iznoseći vrlo kratko temeljne podatke o pojedinoj Crkvi. Vrlo malo prostora ostavlja i samo kratko progovara o razilaženju između Pravoslavne i Rimske crkve (str. 19.) dok o podjelama koje su

uzrokovane reformacijom posvećuje više pozornosti. (str. 20ss.)

Kada je u pitanju reformacija, autor se posebno osvrće na Lutherovu misaonu baštinu iz koje se vrlo brzo razvila »luteranski orijentirana teologija«. (str. 24.) Osim luterana, Lies svoju misao usmjerava prema kalvinima i cvinglijevcima te iznosi njihov teološki temelj i njihovu vjeroispovijed, a potom daje prikaz i Anglikanske crkve. Prvi dio knjige završava opisom tzv. slobodnih Crkava u koje se ubrajaju: baptističke, pijetističko-obnoviteljske te mirotvorne i obnoviteljske zajednice.

Drugi dio knjige donosi nam ekumenska nastojanja istočnih i reformacijskih crkava kao i ekumenske inicijative Ekumenskoga vijeća Crkava. (str. 37.-86.) Zbog toga je za istočne Crkve važan i susret pretkalcedonskih Crkava koje su se susrele »nakon više od 1500 godina podijeljenosti« (str. 40.) i tu je želju »prvi konkretno izrazio ekumenski carigradski patrijarh Atenagora I. kada je 1961. godine pozvao predstavnike pretkalcedonskih Crkava na Prvu svepravoslavnu konferenciju na Rodosu«. (str. 40.) Službena faza dijaloga među ovim crkvama vođena je 1985.-1993. godine i tom prilikom raspravljalo se o temama koje su bile uglavnom kristološke naravi, a kao plod toga dijaloga 1990. godine »34 predstavnika 18 Crkava potpisali su još jednom Zajedničku deklaraciju o kristologiji«. (str. 41.) Nadalje, pravoslavne Crkve, koje su »na putu prema svepravoslavnom koncilu« (str. 42.), kada je u pitanju odnos unutar samoga pravoslavlja, također imaju određena nastojanja i inicijative prema nepravos-

slavnima. Kada je riječ o odnosu pravoslavnih prema nepravoslavnima: »Ekumenski patrijarhat već je u enciklikama 1902., 1904. i 1920. godine pozivao na međucrkvene veze i tražio pomirenje i suradnju.« (str. 45.) Također treba istaknuti da je Pravoslavna crkva sudjelovala u ekumenskom pokretu, kao i činjenicu da je aktivno »suoblikovala nastanak u Ekumenskoga vijeća Crkava«. (str. 45.) Osim toga, u kontekstu ekumenskih nastojanja pravoslavnih Crkava, autor navodi i obrazlaže važnost i ulogu bilateralnih nastojanja u odnosu prema: starokatolicima (str. 48.-49.), katolicima (str. 49.-51.) i luteranima (str. 51.-52.).

Govoreći o nastojanjima reformacijskih crkava autor na prvom mjestu iznosi unutar-reformacijska nastojanja, a potom se osvrće na dokumente katoličko-luteranskih povjerenstava o jedinstvu, izlažući sam sadržaj dokumenata kao i važnost istih u katoličko-luteranskom ekumenskom dijalogu. Budući da je autor djelovao na njemačkom govornom području, na poseban način se osvrće na stanje u Njemačkoj te donosi »dvije publikacije Bilateralne radne skupine Njemačke biskupske konferencije i vodstva Ujedinjene evangeličko-luteranske crkve u Njemačkoj«. (str. 64.) Nastavljajući govoriti vrlo šturo o inicijativama Ekumenskoga vijeća Crkava, Lies zaključuje ovaj dio knjige predstavljajući ekumenski radni krug evangeličkih i katoličkih teologa Njemačke i započinje treći dio knjige o katoličkom doprinosu ekumenizmu. (str. 87.-128.)

U okviru govora o katoličkom doprinosu ekumenizmu, predstavljene su

neke osnovne ideje trojice pretkoncilskih papa (Pio IX., Pio XI. i Pio XII.), potom se donosi stav Drugoga vatikanskog koncila, pri čemu se autor posebno osvrće na Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* i *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, a isto poglavlje završava ističući važnost zauzimanja za ekumenizam i navodeći shvaćanje ekumenizma od strane pape Ivana Pavla II. I dok je papa Pio IX. bio uvjeren u »ekumenu povratka« (str. 91.) te u tom smjeru djelovao kad je pozivao protestante i nekatolike na sudjelovanje na Prvom vatikanskom saboru pozivajući ih »da se priključe Rimskoj crkvi« (str. 90.), njegovo vrijeme nije baš bilo pretjerano dobro za ekumenizam. Papa Pio XI. ide korak dalje tako da u svojoj enciklici *Mortalium animos* (1928.) zabranjuje »svaku suradnju s ekumenskim pokretom koji je nastao izvan Katoličke crkve«. (str. 92.) Pio XII. u svojoj enciklici *Mystici corporis Christi* (1943.) poziva ljude »koji ne pripadaju vidljivom tijelu Katoličke crkve« (str. 94.) da pristupe i uđu u »katoličko jedinstvo« (str. 94.) pri čemu je važno da to bude dobrovoljno, a ne pod prisilom. Do bitne promjene na području shvaćanja ekumenizma od strane Katoličke crkve došlo je na Drugomu vatikanskom koncilu, što se posebno očitalo u Dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, koji je ujedno kvalificiran kao najvažniji dokument kada se govori o ekumenskim pitanjima i ekumenskoj problematici. Isti Koncil potaknuo je i objavljivanje *Ekumenskoga direktorija* koji je upućen ne samo katolicima, nego i članovima drugih crkvenih zajednica

koje ne pripadaju Katoličkoj crkvi. U postkoncilskom vremenu svakako važnu ulogu ima i Enciklika *Ut Unum sint* pape Ivana Pavla II. što Lies jako dobro prepoznaje te, uz kratko predstavljeni sadržaj Enciklike, iznosi i temeljne postavke i stavove Pape s obzirom na neka ključna pitanja u ekumenskom dijalogu. (str. 105.-128.)

Kada je riječ o bilateralnim i multilateralnim dokumentima približavanja i konsenzusa (str. 129.-158.), naš autor posebnu pozornost posvećuje razumijevanju euharistije, potom vrlo kratko iznosi stavove o razumijevanju sakramenata da bi više pozornosti obratio na opravdanje i službu u Crkvi. Za svoje tumačenje o razumijevanju euharistije koristi relevantne dokumente kao što su: Teze iz Arnoldshaina i Leuenerga, Gozba Gospodnja, Dokument iz Lime te donosi određena pojašnjenja, u svezi euharistije, Ekumenskoga radnog kruga evangeličkih i katoličkih teologa... Budući da su trojica reformatora (Luther, Zvingli i Calvin) u svojim teološkim idejama i postavkama bili složni u poricanju žrtvenoga karaktera mise i transsubstancijacije, Lies iz navedenih dokumenata pokušava protumačiti upravo ova dva vida euharistije u procesu ekumenskoga približavanja. Drugim riječima, iznoseći temeljne postavke ovih dokumenata o stvarnoj prisutnosti i o žrtvenom karakteru mise nastoji kritički prikazati važnost navedenih dokumenata. O sakramentima pak ne govori mnogo i to vjerojatno stoga što »općeprihvaćena ekumenski usmjerena teorija i teologija sakramenata ne postoji« (str. 143.) pa zbog toga i sam au-

tor na određen način kao da izbjegava ovu temu. Važnu ulogu u ekumenskom dijalogu zasigurno zauzima i razumijevanje opravdanja u sklopu čega je pitanje shvaćanja i značenja dobrih djela u kršćanskom životu te štovanje svetih. Svakako jedno od najvažnijih pitanja, kojih se i naš autor dotiče u četvrtom poglavlju, jest pitanje službe u Crkvi i ovo je zasigurno jedan od temeljnih elemenata ekumenskoga neslaganja. Osvrćući se na službe u Crkvi i problematizirajući ovu tematiku, ali istovremeno ne nudeći konkretan odgovor kao rješenje, Lies svoje polazište temelji ponajprije na dokumentima Duhovna služba u Crkvi (1981.) i Dokumentu iz Lime (1982.).

Posljednje poglavlje (str. 159.-192.) predstavlja nam moguće modele jedinstva, polazeći od najstarijega modela crkvenoga sjedinjenja, a to je model organske unije koji je više anglikanskoga tipa jer potječe iz anglikanskih redova. Potom slijedi model crkvene zajednice koji je više luteranski, a ostvaren je u drugoj polovici 20. st. Leuenerškom zbirkom vjerovanja iz 1973. godine u kojoj su »reformirane i luteranske Crkve u Europi prihvatile puno uzajamno zajedništvo«. (str. 165.) Euharistija (*communio*) navodi se kao pravoslavni model crkvenoga jedinstva dok su od katoličkih modela prisutni: model partikularnih unija, Rahner-Friesov model i model participacije. Uza sve ove modele za ekumensku teologiju ostaje jasno da »približavanje različitih vjerskih stajališta još ne tvori crkveno jedinstvo«. (str. 175.)

Na koncu, preostaje nam reći da je knjiga Lothara Liesa zasigurno jedno veliko obogaćenje literature za ekumensku teologiju na hrvatskomu govornom području jer izlaže čitatelju ekumensku problematiku na sistematičan i zanimljiv način. Knjiga, dakle, na sustavan, ali opet sažet način, prikazuje sve ono što je dovelo do razdvajanja Crkava tijekom povijesti počevši od prve Crkve, a osim toga sustavno obrađuje i ključne teme za ekumenizam danas te donosi određene modele, kao pokušaje crkvenoga sjedinjenja. Zbog samoga načina na koji autor obrađuje suvremena goruća ekumenska pitanja, te zbog svoje strukture i opsežnosti materije o kojoj govori, knjiga može poslužiti kao dobar priručnik za upoznavanje ekumenske problematike u Crkvi.

Antun Japunžić

.....
Luca Bianchi

Monasteri icona del mondo celeste. La teologia spirituale di Gregorio Palamas

– EDB, Bologna, 2010., 272 str.

Svećenik i kapucin Luka Bianchi talijanski je teolog i autor brojnih teoloških znanstvenih radova kao i knjige *Monasteri icona del mondo celeste. La teologia spirituale di Gregorio Palamas*. Od značajnijih djela spomenutog autora ovdje ističemo knjigu *Eucaristia ed ecumenismo* (EDB, Bologna, 2007.). Akademski gradus magistra i doktora teologije Bianchi je postigao na Papinskom istočnom institutu u Rimu, a

trenutno je profesor na Franjevačkom institutu za duhovnost, gdje predaje patrističku duhovnost. Upravo je plod njegova znanstvenog istraživanja, napose na području patristike, i ova knjiga *Monasteri icona del mondo celeste*, koja nas dublje uvodi u duhovnost Grigora Palamasa, bizantskoga monaha iz 14. stoljeća i sveca Grčke pravoslavne crkve. Knjiga mekog uveza, na 272 stranice, sadrži sljedećih šest poglavlja:

1. Duhovnost bizantskoga monaštva i posebno hezihazma;
2. Grgur Palamas;
3. Izvori Palamasove duhovne misli;
4. Analizirana djela;
5. Monaška duhovnost u asketskim Palamasovim djelima;
6. Originalnost Palamasove duhovne misli.

Predgovor knjige piše nadbiskup Yannis Spiteris, a knjiga uz navedenih šest poglavlja, osim uvoda i zaključka, donosi još i indeks imena te opsežnu bibliografiju o Grguru Palamasu.

Nakon kratkoga uvoda, u kojemu predstavlja svoj rad (str. 13.-16.), Luka Bianchi nas prvim poglavljem (str. 17.-40.) uvodi u duhovnost bizantskoga monaštva uopće, pri čemu se posebno osvrće na hezihazam te značenje i ulogu hezihazma. Govoreći o nekim karakteristikama monaštva na kršćanskomu Istoku autor ističe da se monaška duhovnost »identificira s kršćanskom duhovnošću« (str. 19.) te na taj način »monaško zvanje nije drugačije od zvanja svakoga kršćanina«. (str. 20.) Ipak postoje određene karakteristike koje su specifične za monahe, a to je na prvom